Liliana AGACHE, Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan-Al. Rosetti", Bucureşti

„A FI" ŞI „A AVEA" ÎN VECHI DOCUMENTE MOLDOVENEŞTI

A FI – paradigma indicativului prezent

A fi, verbul cu flexiunea cea mai neregulată, îşi manifestă neregularităţilor şi în epoca veche datorită în primul rând frecvenţei mari şi multifuncţionalităţii sale (ca predicativ, auxiliar şi copulativ) [1].

Avem atestate în documentele moldoveneşti din secolul al XVII-lea patru variante ale prototipului **sînt** [2]:

> ***sintu*** (1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 279; 1635, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 15; 1635, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 15; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 13), ***simtu*** (1626, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d.122) ***sîntu*** (1626, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 72).

Toate aceste forme se întâlnesc cu precădere în aria nordică, zonă în care sunt atestate forme cu consoanele **s-(d)z-ţ** , durificate [3].

Seriile care cuprind fenomenul de trecere de la grupul consonantic **mt** la **nt** [4], respectiv **sintu**, **simtu**, **sîntu**, **sîmtu,** caracterizau în secolul al XVII-lea întreaga Moldovă. **Sintu**, **simtu** reprezintă reflexe morfologice ale unei particularităţi fonetice limitate dialectal în ariile care îl durificau pe ***s***, prin urmare circulau în zonele nordice.

La indicativ prezent, persoana a III-a sg. şi pl. se poate vorbi despre concurenţa între formele lungi şi cele scurte ale verbului.

Forma scurtă ***s*** este pretutindeni asilabică, enclitică şi apare cu predilecţie în relaţie cu conjuncţii, pronume relative ori negaţia **nu:**

> *că-**s** bani* (1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 259; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 85; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 28).

Formele de persoana a III-a singular:

> ***este*** (1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 259), ***iaste*** (1626, Iaşi, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 26; 1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 272; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 10)

sunt concurente în secolul al XVII-lea. Forma lungă **iaste** este foarte bine atestată în această epocă în documente private. A ieşit din uz ca urmare a acţiunii legii fonetice *ia >ie / e.*

Forma curentă de astăzi, ***este***, apare încă din secolul al XVI-lea în texte moldoveneşti.

Deşi **este** are o frecvenţă mare în ansamblul corpusului de documente moldoveneşti, apare recurent în câteva documente şi se manifestă în concurenţă cu **iaste** care reprezintă norma în limba documentelor moldoveneşti din secolul al XVII-lea. Concurenţa celor două forme este evidenţiată şi prin prezenţa lor în acelaşi document: ***iaste / este*** (1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 42).

La indicativ prezent, persoana a III-a, forma lungă intră în concurenţă cu forma scurtă, **i**: *ocină ce-**i** mai sus scrisă* (1626, Bacău, DRH, XVII, A Mold., XIX, d. 88; 1637, DRH, XXIV, A., Mold., d. 70) care capătă un statut aparte, având o frecvenţă aproape la fel de mare ca şi corespondenta sa. Concurenţa dintre forma scurtă **i** şi forma lungă **iaste** este foarte puternică, tinzând chiar către un raport echilibrat.

Astăzi, trecerea de la *n* la *m* este atestată disparat, în Transilvania.

Cât priveşte forma **sîmtu**, ea se înscrie printre formele neliterare [5]. De altfel, această formă a avut cea mai slabă circulaţie şi în limba veche.

Din literatura de specialitate [6] aflăm că fenomenul nu a circulat niciodată în Muntenia propriu-zisă, dar că este atestat aici, astăzi

BDD-A3372 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 18.118.9.7 (2024-04-20 03:02:02 UTC)

Aceste forme circulau şi în secolul al XVI-lea, iar astăzi caracterizează nordul Hunedoarei, Apusenii şi Maramureşul [7].

A AVEA –Indicativul. Perfectul compus.

În limba veche, auxiliarul *a avea*, circula în toată Dacoromania cu forma ***au*** (<habuit).

Folosit ca auxiliar în formarea perfectului compus, verbul *a avea,* cu formele **am,** pentru persoana I, sg. şi pl**., a, au** pentru persoana a III-a sg. şi pl., este foarte bine atestat în documentele cercetate de noi:

am *dat,* ***am*** *dăruit* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 24), ***au*** *căzut,* ***au*** *avut,* ***au*** *rugat* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 259); ***au*** *dat* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d.279),

având acelaşi aspect cu cel din limba literară de astăzi.

Alături de aceste forme, consemnăm folosirea auxiliarului *a avea* la persoana a III-a pl.: **au**, pentru persoana a III-a sg.:

Cârstea *dvornicul* ***s'au jeluitu****... că* ***au avut*** *strămbătate* (1605, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 325), ***acel iazu au fost dat*** (1605, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 325), *cum* ***au fost cumpărat giupănu****-mieu o ocină* (1601, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 22), ***au venit satul*** *Răteştii* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 55), ***s-au tâmplat moartea*** *părintelui* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 14), ***au murit îmă-sa*** (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 92) ***tocmala au fost*** (1637, DRH, XVII, A., Mold. XXIV, d. 257).

Am consemnat în număr destul de mare, forme cu afereză: **-u** pentru **au*:***

dăm ştere că ***-u*** *venit Ionaşco* (1602, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 44), *de la cine le-****u*** *vândut lor* (1604, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 193), *la Başotă ce-****u fostu*** *logofăt* (1604, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 193), *Năvrăpescul nu ne-****u*** *crezut* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 259) *ne-****u*** *trebuit* (1636, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 428), ori **–*m,*** pentru ***am****: am însămat bani şi ne-****m*** *plătit* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 259), *ne-****m*** *prilejit* (1636, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 403), *ne-****m*** *rugat* (1636, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d

După 1600,. 428) în unele zone nordice, s-a ajuns de la **au** la **o**: ***o*** *crescut*, ***o*** *dat* (1605, DIR, XVII, A, Mold. I, d. 42), formă care a devenit predominantă în Moldova astăzi.

Conjunctivul

Cât priveşte formele de conjunctiv, înregistrăm ca deosebite formele verbului *a avea* la persoana I, sg. şi a II-a sg.:

să n'aibu *eu* (1635, DRH, XVII, A., Mold. XXII, d. 275), ***să aibi*** *sănătate* (1634, DRH, XVII, A., Mold. XXII, d. 176).

Persoana a III-a, sg., **să aibă,** este cel mai des şi consecvent înregistrată în documentele cercetate de noi. Formele **aibu** [8], **aibi, aibă** sunt specifice conjunctivului, nu şi indicativului care foloseşte formele **am, ai** [9], **are**.

Forma regulată la conjunctiv persoana I este, în perioada de care ne ocupăm, **să aibu**. Este foarte bine atestată datorită recurenței structurii constituite din conjunctivul prezent al lui *a avea,* urmat de infinitiv, (cu particula *a*)**.:**

să aibă a*-ş* ***ţinea*** (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 13); ***să aibă a****-ş* ***întreba, să aibă a pârî*** (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 8), ***să aibă a plăti*** (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 60), ***să aibă a****-ş* ***face*** (1637, DRH, XVII, A., Mold. XXIV, d. 6).

Fără a intra în concurență cu forma discutată mai sus, construcția ***să aveți*** + infinitiv este destul de bine atestată în documente: ***să aveți a lăsa*** *în pace* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 60).

Radicalul **aib-** apare extins la gerunziu în forma **aiv-** cu regularitate **avându*:***

(lucru) ce va hi ***avându*** (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 269); *neşte posluşnici ce-au fostu* ***avîndu*** *de mult* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 14).

BDD-A3372 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 18.118.9.7 (2024-04-20 03:02:02 UTC)

Condiţional optativ

Auxiliarul condiţionalului prezent avea în textele vechi formele **are***:*

*nu s-**are** cădea să faceţi voi…; de **are** fi şi nescare gloabă* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 122), ***ari***: *s-**ari** amesteca* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 24), ***aru***: *s-**aru** scula*(1636, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 392).

Ca urmare a rostirii dure a lui *r* , *e* a trecut la *ă* . În unele graiuri, *e, ă* au căzut şi s-a ajuns astăzi, la forma literară generalizată ***ar.***

În zona Banat, Maramureş formele vechi s-au menţinut până în zilele noastre [10].

NOTE

[1] Vezi G. Brâncuş, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, Bucureşti, 1976, p. 110.
[2] Vom face abstracţie de problema lui *–u* final. Vom nota exemplele cu *–u* final, fără a discuta însă acest aspect.
[3] Vezi Gheţie-Mareş, *GD,* p.164.
[4] Vezi Gheţie-Mareş, *GD,* p. 151.
[5] Vezi ALR, Maramureş, H. 2156, p.
[6] Vezi Gheţie-Mareş, *GD,* p. 152.
[7] Vezi ALR, verbul….şi Vezi Gheţie-Mareş, *GD,* p. 151.
[8] Forma *să aibu* apare în cele mai multe graiuri dacoromâne actuale. Pentru aceasta, vezi ALR, h. 2174.
[9] Nu am întâlnit în textele noastre forma de indicativ prezent *ai* ori conjunctiv prezent *să ai.* C. Frâncu 1971, p. 187 ne încredinţează că forma *să ai* este atestată abia în secolul al XIX-lea.
[10] Vezi Gheţie, *BD,* p. 174.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

***(1972). ALR, *Atlasul lingvistic român. Serie nouă. Verbul*. Bucureşti:Editura Academiei.
***(1971 – 1997). ALR, Maramureş, *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureş,* Bucureşti: EA.
Brâncuş, G., (1976). *Limba română contemporană. Morfologia verbului.* Bucureşti: Universitatea din Bucureşti.
Densusianu, Ov. (1997). *Histoire de la langue roumaine*, II, *Le seizieme siecle.* Bucureşti: Editura Grai şi Suflet.
***(1952–1957) DIR, *Documente privind istoria României. Veacul XVII*. A. Moldova. Bucureşti: EdituraAcademiei.
***(1969–2003) DRH, *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova.* Bucureşti: Editura Academiei.
Gheţie, I., - Mareş, Al. (1974) GD. *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*. Bucureşti: Editura Academiei.
Gheţie, Ion (1975). *BD. Baza dialectală a românei literare*. Bucureşti: Editura Academiei.
Dimitrescu, Fl. (1963). *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor*, în SCL, XIV, nr. 1, Bucureşti: Editura Academiei.
Frâncu, C., (1969). *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfect compus. Privire istorică* în SCL, XX, nr. 3, Bucureşti: Editura Academiei.
Gheţie, I. (coordonator). (1997).. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780).* Bucureşti: Editura Academiei.
Guţu-Romalo, V. (1965). *Descrierea structurală a verbului românesc* în SCL, XVI, , nr. 1, 2, 3. Bucureşti: Editura Academiei.
Guţu-Romalo, V. (1968) *Morfologia structurală a limbii române* (*substantiv, adjectiv, verb)*. Bucureşti: Editura Academiei.

ABSTRACT

*The aim of the present paper is to examine a few variants of the verbs **a fi** "to be" and **a avea** "to have", attested in the Moldavian documents of the early 17th century. These forms actually represent morphological representations of the phonetic particularities dialectally restricted to the northern area. They circulated in parallel with the forms belonging to the norm of the Moldavian documents of the period.*

BDD-A3372 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 18.118.9.7 (2024-04-20 03:02:02 UTC)